

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA ÖLÜM VE ÖTE DÜNYA ALGISI

Ebru ŞENOCAK¹

Giriş

Nasreddin Hoca, hayatın bütün yaşanmış ya da yaşanması muhtemel anlarını, fıkraların kısa, öz ve yoğun anlatım dünyası içerisinde mizah ile harmanlayarak bizlere izletir. Böylece okuyucu/dinleyici, hayata mizahın perdesi ardından bakarak düşünür, öğrenir ve tecrübe kazanarak olgunlaşır.

Nasreddin Hoca fıkralarında, insanoğlunun kaçınılmaz sonu olan ölüm, kendi yaşanmışlıklarımızı bulduğumuz gerçekliklerle ele alınır. İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar ölüm kavramı, her zaman dikkati çekmiş ve “Ölüm nedir?”, “Ölümden kaçış mümkün mü?”, “Nasıl öleceğiz?”, “Ölümden sonraki hayat nasıl?” vb. gibi sorulara cevaplar aranmış, ölüm ile ilgili ritüeller uygulanmış ve halk inanışları oluşturulmuştur. Doğumla başlayıp ölüm ile yeni bir doğumun eşliğine adım attığımız öte dünya, sahip olduğu bilinmezlikler, uyandırdığı korku ve kaygı duygularıyla insanoğlunu, psiko-sosyal anlamda etkilemektedir. Nasreddin Hoca, fıkralarında insanoğlunun bireysel ve toplumsal anlamda ölüm kavramına yaklaşımını farklı bakış açılarından ele alır. Konu, üç alt başlık halinde değerlendirilebilir:

- a. Dünya - öte dünya algısı
- b. Ölüm kaygısı ve korkusu
- c. Ölüm kaygısından kurtuluş yolları

---

¹ Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi ELA-ZİĞ, e-mail: esenocak@firat.edu.tr

a. Dünya-öte dünya algısı

Nasreddin Hoca fıkralarında, dünya hayatı ve öte dünya algısı hem Nasreddin Hoca'nın kendi tecrübelerinden hem de halkın Hoca'ya sorduğu sorulardan hareketle ele alınır. Dünya ve öte dünyaya dair meraklarını gidermek isteyen halk, toplumun bilge kişisi Nasreddin Hoca'ya sordukları sorularla bilinmezliklerin kapısını aralayarak rahatlamayı tercih eder. İyi bir gözlemci olan Nasreddin Hoca hazırcıcevaplılığı, keskin zekâsı ve bilgeliğiyle herkese uyarıcı/eğitici mesajlar verir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Nasreddin Hoca'ya sormuşlar:

“Dünyanın kaç arşın ettiğini bilir misin?”

Tam o sırada yoldan geçen bir cenazeyi göstererek şöyle cevap vermiş Nasreddin Hoca:

“O bilir, bakın, ölçmüş, biçmiş, gidiyor!” (Tokmakçioğlu 2004: 142)

Fıkroda, Nasreddin Hoca'nın kendisine dünyanın kaç arşın olduğunu soran adama verdiği cevap ironiktir. Nasreddin Hoca, *“bir varmış, bir yokmuş”* şeklinde başlayıp bitecek olan masallarımızı anlamlandırma sürecinde, *“bir arpa boyu gidilen yola”* işaret eder. Dünyaya geliş amacından gün geçtikçe uzaklaşan insanoğlu, boş ve gereksiz kaygılarla meşgul olurken hayatı anlamaya hep geç kalır. Bu dünyanın kaç arşın olduğu şeklindeki somut ve kalıplaşmış soruya karşılık Nasreddin Hoca'nın verdiği cevap oldukça felsefidir. Nasreddin Hoca, zamanın elinden tutamayan insanoğlunun dış görünüşle değil içsel boyutta yaşaması gereken değerlere işaret eder ve gerçekliklere emek karşılığında ve ölümlü yüz yüze geldiğinde ulaşılacağını ifade eder.

Öte dünya yolculuğunu rüyasında tecrübe eden Nasreddin Hoca'nın fıkrası şöyledir:

Nasreddin Hoca dere kıyısında uyurken, rüyasında öldüğünü görür. Adamın biri gelip omzuna dokunur:

“Bu suyun geçidi nerededir?” diye sorar. O da:

“Ben sağ iken yukardandı, ama şimdi neredendir bilmiyorum.” der. (Fuat 2004: 217)

Nasreddin Hoca, fıkrada, bilinç ve bilinçaltı içeriklerin bağıni koparmadan yaşamı sürdürebilmenin önemine değinir. “Akıntının akışı, şeylerin akışı ve hareketin kendisi bilincin akışından alınma mecazlardır ve esas anlamıyla akıntı ancak süregiden içerikle karıştırılmayacak olan zamanla ilgili olarak söylenebilir.” (Levinas 2006: 131) Rüyasında suyun geçidini soran adama *“Ben sağ iken yukardandı, ama şimdi neredendir bilmiyorum.”* şeklinde cevap veren Nasreddin Hoca, zamanın ve bilincin akışı içerisinde anı yakalar ve Dede Korkut Hikâyelerinde belirtildiği gibi *“Uyku, küçük ölümdür.”* demek ister. İnsanoğluna her uyuyup uyandığında, ölümü hatırlatan uyku, hayatı sıfırlayıp yeniden başlama şansıdır. Ancak, sağken/uyanırken bilincin eşliğinde duran, bilinç-bilinçaltı içerikleriyle bağıni kesmeden yol alabilen kişi, kendiliği ulaşabilir ve kurduğu bu kutsal bağ ile sonsuzluğu yakalayabilir.

İnsanoğlunun öte dünya algısı, kabir hayatının nasıl olacağı düşüncesiyle başlar. Nasred-

din Hoca da insanoğlunun ölüme dair kaygılarını tecrübe ederek âdeta bizi yansıtır:

“Bir gün Hoca kabristandan geçerken ayağı kayıp, eski bir kabrin içine düşer. Toz toprak olan elbisesini çıkarıp üstünü başını düzeltmeğe uğraşır. O anda hatırına gelir ki:

“Şurada kendimi ölü yerine koyayım, bakayım Münkir, Nekir gelir mi?” diyerek kabrin içine uzanıp, beklemeye başlar. Hoca bu halde iken ileride katırcılar hayvanlarını sür’atle sürerek mezaristana doğru gelirler. Hoca, yüzlerce çan sesini, hayvan gürültüsünü, katırcı şamatasını birdenbire anlayamayarak:

“Eyvah ne aksi zamana tesadüf ettim, kıyamet kopuyor.” diyerek şaşkınlıkla biraz öte beri çabalanıp nihâyet mezardan yukarı çıkar, kaçmak ister. O esnâda tam katırlar da o hizaya tesadüf etmişler. Hoca’nın böyle ale’l-acâyip bir kıyafetle mezardan fırlamasından katırlar ürkerek karma karışık olur, birbiri üstüne yığılırlar. Yükleri olan kâse, billûr, fincan, tabak paramparça olur. Katırcılar da şaşırıp sopalarla Hoca’nın üzerine hücum ederler:

“Sen kimsin, burada ne ararsın?” derler. Hoca:

“Ehl-i ahretim, dünyayı seyre çıkmıştım.” der. Yobaz herifler:

“Dur, biz sana bir hoşça seyrân ettirelim.” diye Hoca’yı bir iyi döğüp başını, gözünü yarmışlar. Hoca, bin zahmet ve meşakkatle gece yarısı evine dönmüş. Karısı:

“Şimdiye kadar nerede kaldın?” diye sormuş. Nasreddin Hoca:

“Mezara düştüm, ölümlere karıştım.” demiş.

Karısı:

“Öteki dünyada ne var, ne yok?” diye sorunca Hoca:

“Fincancı katırlarını ürkütmezsen bir şey yoktur.” demiş. (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 55).

Fıkırada, kabristandan geçerken ayağı kayıp eski bir kabrin içine düşen Nasreddin Hoca, kendini ölü yerine koyup Münkir ve Nekir’in gelip gelmeyeceğini merak eder. Nasreddin Hoca fıkrada, doğumla başladığımız dünya hayatını kabir hayatıyla sürdüreceği olan insanın psikolojik hallerini resmeder. Bu durum, inisiye mekteplerinde dünyada iken ölmeden önce nefsi öldürebilmek için yapılan uygulamaları hatırlatır. Böylece, Dedem Korkut’un belirttiği gibi; *“Gelimli gidimli dünya son ucu ölümlü dünya”*da (Ergin 1989: 198) çok geç kalmadan hayatlarımıza anlam kazandırmamız gerektiğini anlatır. Çünkü öteki dünyada Nasreddin Hoca’nın ifadesiyle *“Fincancı katırlarını ürkütmezsen bir şey yoktur.”*

Nasreddin Hoca, fıkralarında, günlük hayatımızın rüşvet yiyenlerini, bu dünyaya özgü zaman, mekân ve cismanîlik bağlamında “öte dünya”ya taşıyarak başkalaşmalarıyla da dalga geçer. Ölüme bakış açımızı bizleri güldürerek değiştirirken ironik bir dille alay ettiği insanları ahlaklı olmaya davet eder. Konu ile ilgili fıkraya şöyledir:

Nasreddin Hoca ölünce onu mezara koyarlar. Halk dağıldıktan sonra Münkir ve Nekir gelip, ona sorular sormaya başlar. Nasreddin Hoca:

“Bir akçe verin de söyleyeyim.” der demez, bir topuz yer. Buna rağmen, vurdumduymaz bir şekilde:

“Hay canım, bir iş edin ki biri dahi gelsin.” der. (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 150)

Fıkra Nasreddin Hoca, günlük hayatımızın sıradan ve öteki insanların öte dünyadan habersiz sürdürdükleri yaşamlarını, mekânın sonsuzluğuna taşıyıp canlandırırken ironinin sihirli dokunuşlarıyla eleştiride bulunur. Ölüm ile ulaşacağımız öte dünya, ilahî adaletin hâkim olduğu bir âlemdir. Adaletin keskin kılıcı olan ölüm, bu dünya yaşantısının bütün eksik ve yanlışlarını tersine çeviren ayna gibidir. Yalan dünyanın rüşvetle halledilen işlerine, gerçek âlemde yer yoktur. Nasreddin Hoca, sorgu sual meleklerine rüşvet karşılığında cevap vereceğini söylerken ve topuz yiyip *“Hay canım, bir iş edin ki biri dahi gelsin.”* derken, sosyal hayatın hızla artan rüşvet alma/verme hastalığını eleştirel bir şekilde gözler önüne serer. Fıkra ayrıca, ölüm karşısında tek silahımız olan mizah ile içinde bulunulan duruma düşme ihtimalimiz kurgulanır. Böylece sığınağımız olan alay ve gülme ile ölüme meydan okuyarak ölüm karşısında durabilme gücümüzün sınırları aşılır.

Nasreddin Hoca, fıkralarında, öldükten sonra konaklayacağımız mekânın nasıl bir yer olduğu konusunu da ele alır. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Nasreddin Hoca ile oğlu yolda giderken bir cenazeye rastlarlar. Kadının biri ölünün ardından şöyle ağıt yakar:

“Ah bir tanem, bir elin yağda, bir elin balda idi, yediğin önünde yemediğin ardında idi!.. Bütün bunları bıraktın şimdi tam takır kuru bakır bir yere gidiyorsun!”

Oğlu o sırada babası Nasreddin’i dürterek:

“Baba duydun mu? Cenazeyi bizim eve götürüyorlar.” der. (Tokmakçıoğlu 2004: 308)

Fıkra, cenaze sahibinin *“bir elin yağda, bir elin balda idi, yediğin önünde yemediğin ardında idi.”* şeklinde ardından seslendiği eşine, sahip olduğu nimetlerin bulunmadığı bir tükeniş mekânına göçünü vurgulaması, ölümün hafızalarımızdaki soğuk yüzüdür. Karanlık, tek başınalık, kaçamamak, kendinle ve yaptıklarınla baş başa kalıp hesaplaştığın mekân olarak kabir, korkutucu ve ürkütücüdür. Her ne kadar keşmekeşli, gel-gitli bir hayat yaşasak da halk arasında *“Nal ile mih arasında”* şeklinde tanımlanan kabir hayatı, insanoğlunun gitmek istemediği korkulu rüyasıdır. Fıkra, cenazenin götürüldüğü kabrin *“tam takır, kuru bakır”* ifadeleriyle tanımlanması, Nasreddin Hoca’nın oğluna, kendi evlerini çağırıştırır. Dünya hayatında pek çok nimetten yoksun bir evin, öte dünya âlemindeki kabir ile eş değerde görülmesi, zıtlıkların oluşturduğu mizah olarak insanı güldürür. Kelimelerle yaratılan bu mizah aynı zamanda, öte dünyanın bu dünyadan farkı yok düşüncesiyle, ölüm karşısında kişinin kendisini üstün kılmasını sağlar.

Ölüm, hesabını dahi yapmadan sevdiklerimizden ayrılış ve kırdığımız kişilerle barışma

şansını sonsuza dek kaybederek dünya toprağından ani bir koparılıştır. Nasreddin Hoca, fıkralarında, insanoğlunun kendi arasında yaşadığı, ölümün dahi engel olamadığı kırgınlıkları fıkralarında söz konusu ederek anlamlı mesajlar verir. İki günlük dünyada kavgalarını ve küslüklerini dahi öte dünyaya taşıyan insanları eleştirir. Konu ile ilgili fıkraya şöyledir:

“Hoca, Sivrihisar’da hatip iken subaşı ile kavga eder. İttifak ol zaman subaşı ölür. Hoca’ya eydürler:

“Gel Efendi talkın eyle” derler. Hoca eydür:

“Yok, gayri kimse bulın benim ile kavgalıdır, benim sözümü dinlemez.” demiş. (Duman 2008: 202)

Nasreddin Hoca ölüm ve öte dünya algısına dair fıkralarında, ölüm korkusunu mizahla yenmeye çalışan insanı tanımlarken ona eğitici mesajlar vermeyi ihmal etmez. Mizah, düşünen insanın üretimi olup bazen güldürürken düşündüren ve ders veren bazen de yaşam savaşında karşılaştığımız uyumsuzluklar, çelişkiler, olumsuzluklar karşısındaki saldırma ve savunma tepkilerimizi ironik bir şekilde ifade eden evrensel bir iletişim dilidir. Nasreddin Hoca, fıkralarında canlandırdığı “ana-baba, çocuk ve yetişkin” (Dökmen 2003: 205) rolleriyle kendimizi görmemizi sağlayarak yetişkin olabilmenin önemini vurgular. Fıkırada, Nasreddin Hoca’nın kendisiyle kavgalı bir şekilde öte dünyaya göç eden subaşıdan *“Yok, gayri kimse bulun benim ile kavgalıdır, benim sözümü dinlemez!”* diyerek onun talkınını vermek istememesi, hayatlarımızın gerçeği görmekten uzak çocukça anlarını hatırlatır. *“Gönül yıkmak Kâbe yıkmak”* gibi olup fıkırada, bu boş dünyada kalıcı olanın sevgi, dostluk ve yardımlaşma olduğu vurgulanır. Nitekim ölüm, dargınlıkların sona ermesi gereken yeni bir başlangıç olup ne mevkide olursa olsun insanoğlunu eşitleyerek aynı seviyedeki bir mekânda buluşturacaktır.

İslamiyet öncesi Türk inanışlarının yer aldığı Nasreddin Hoca fıkralarında baş aşağı gömme, ters âdeti, siyah giyme, vb. gibi defn törenlerinden, yas tutma geleneklerine kadar yer yer mitik kökene göndermeler yapılmaktadır. Konu ile ilgili fıkraya şöyledir:

Hoca dostlarına:

“Ben ölürsem” demiş, “Beni tepe üstü, diklemesine gömün!”

Niye demişler:

“Kıyamet kopunca dünyanın altı üstüne gelecek, o zaman da ben dosdoğru kalkarım!” (Tokmakçioğlu 2004: 213)

“Mitler hep bir yaradılışa ilişkindir; herhangi bir şeyin nasıl varlık bulunduğunu anlatır. Miti tanımakla, şeylerin ‘kökeni’ tanınır.” (Ateş 2001: 13). Nasreddin Hoca, fıkralarında ölümü, mitolojik-sembolik anlamda *“baş aşağı insan”*, yeniden hayata dönüşü ise *“ayakları üzerinde insan”* göndergesini kullanarak ifade eder. Burada da yine zıtlıklar üzerine kurulu bir anlam sembolizmi bulunmaktadır. “Mitolojide ölüm veya ölü baş aşağı insan grafiğiyle sembolize edilmiştir.” (Ateş 2001: 187). Baş aşağı gömülen insanın, kıyamet günü ayakları üzerine düşüşü, ironik bir ifadeyle ele alınırken mitolojinin, doğum ve yeniden yaratılışımıza dair yaşam merkezlerimizi etkileyen canlandırıcı gücünden faydalanılmıştır. Nasreddin Hoca, insan hayatının “ilk” ve “asıl” başlangıcı

olan doğum ve ölümle gerçekleşen yeniden doğumunun insan bilincindeki gerçekliklerini, hafızada canlı tutabilmek için mitolojiye yer verir. “Baş aşağı insan motifi” aynı zamanda, İslamiyet Öncesi Türk inanışlarında “tersine evren anlayışı” ile ilgilidir. Bu inanışa göre öteki dünyada ırmaklar kaynağına doğru akmaktaydı. Defn törenlerinde öl, güneş batarken gömülmekteydi. Çünkü öte dünyada güneş, daha yeni doğmaktaydı. Mezara kırılarak bırakılan eşyalar öte dünyada kırılmamış halde bulunacaktı. Arkeologların çalışmaları, örneklerdeki “ters” anlayışını belgelemekte ve bu anlamda konuyu aydınlatmaktadır. “Urallarda, Ananino denen topluluğun mezarlarında (M.Ö. 600-200 yıllarında) tüm toplumlar silahı sol yanında taşıırken, silahların, örneğimizde hançerlerin, bedeninin sağında bulunduğu görülmüştür. Daha yakın bir zamanda, aynı şekilde kırılmış eşyalar cesetlerle birlikte gömülmüş olarak bulunmuştur.” (Roux 1999: 183). Eski Türklerin ölüm ritüellerinde rastladığımız bu örnekler, Nasreddin Hoca'nın baş aşağı gömülme isteğiyle benzerdir. Burada Nasreddin Hoca'nın, ata kültüründeki “tersine evren inancını” mizahın eğlendiriciliği ardında bizlere hatırlatmak istediği düşünülebilir. “Geleneksel anlatımlar ve uygulamalar, mitlerin, efsanelerin, eski inançların kodlarını yeni kuşaklara aktarma görevini üstlenirler. Sözlü anlatıların kahramanları, kendi çağlarındaki toplumların modelleri olma özelliğine sahiptirler.” (Önal-Erten 2013: 264). Nasreddin Hoca da fıkralarında mitik kökene göndermelerle kültürel kodların zihinlerde şifrelenerek nesilden nesile yaşatılması adına mücadele eder.

Uzun bir kış gününde yaşlılar toplanıp cennet cehennem konusunda sohbet ederken hepsi, cehennemin korkunç oluşundan, cennetin güzelliğinden söz ederler. O sırada Nasreddin Hoca içeri girer ve ellerini ayaklarını ısıtmaya çalışırken:

“Boşuna iddialaşıyorsunuz. Eğer kıyamet günü bu kış günü gibi soğuk bir gün olaksa hangi aptal cehenneme değil de cennete girer.” der. (Özkan 1999: 145)

Fıkroda cehennemin yakıcı/cezalandırıcı olan olumsuzluğunu mizahla silip, soğuk kış gününde ısıtan olumlu yönüne dikkat çeken Nasreddin Hoca, öte dünya algısında cehennem korkusunu hafifletmemize yardımcı olur.

“Ölüme karşı duyulan akıldışı korkunun sebebi, yaşama konusunda başarısız olmaktır. Suçlu vicdanımızın, yaşamımızı boşa geçirdiğimiz, onu ve kapasitemizi üretken bir şekilde kullanma şansını kaçırdığımız için bizlere verdiği tepkidir.” (Fromm 2005: 182). Başta Nasreddin Hoca olmak üzere toplumdaki diğer kişiler de ölümün ne olduğuna, ölüm haberi alındığında neler yapıldığına, hangi duaların okunduğuna dair ruhsal bir hazırlığın içinde kendisini buluverir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Bir gün Nasreddin Hoca'ya ölünce ya da ölüm haberi alınınca okunan ‘İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn’ (Biz Allah içiniz ve sonunda O'na dönüp gideceğiz) âyetinin ne anlama geldiğini sorarlar. Rahmetli düşünür düşünür ve sonunda bildiği kadarıyla bu âyetin düğünlerde, derneklerde, şenliklerde pek okunmadığını söyler. (Tokmakçioğlu 2004: 131-132).

Nasreddin Hoca fıkroda, toplumun benliğini saran ölüm kaygısının psikolojik olarak insan ruhunu nasıl olumsuz yönde etkilediğini fark eder. Bu yüzden, âyetin doğrudan ölüm anında okunduğunu söylemek yerine düğün, dernek ve şenliklerde okunmadığını söyleyerek kaygının

derecesini azaltmayı hedefler. Aynı kaygıyı kendisi de zaman zaman çeken Nasreddin Hoca, eğlence kelimesinin uyandırdığı olumlu anlam ile ölümün acımasızlığıyla rahatça alay ederek bu kaçınılmaz sona mizahî-trajik olarak yaklaşır.

Sevdiklerimizi kaybediş sonrası duyduğumuz üzüntü, geleneksel anlamda kültürümüzde “akları çıkarıp karalar bağlama” şeklinde ifade edilir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Bir gün Nasreddin Hoca siyah renkli elbiselerini giyip sokağa çıkar. Onu bu kıyafetiyle görenler merakla sorarlar:

“Hayırdır Hocam, bu ne kıyafet böyle?”

“Sen hiç böyle giyinmezdin!”

“N'oldu güzel yeşil cübbene?”

Hoca bakar ki sorular uzayıp gidecek ne yapsın, kısaca cevaplandırır:

“Sormayın, oğlumun babası öldü de onun yasını tutuyorum.” (Sakaoğlu 2005: 119).

Fıkra, yas alâmeti olarak Nasreddin Hoca'nın yeşil elbiseyi çıkarıp siyah renkli bir elbise giydiği görülür. “Oğlumun babası öldü de onun yasını tutuyorum.” şeklindeki ifadeleriyle Nasreddin Hoca, oğlu ile münakaşa sonrası kırgınlığına, sevgi ve şefkate olan ihtiyacına gönderme yapar.

Nasreddin Hoca farklı bir fıkrasında, yas renginin siyah olduğunu şöyle ele alır:

Hoca'nın tavuğu kaybolmuş. Aramış, aramış bulamamış. Bir ufak siyah bez parçası alıp, kümesteki piliçlerden birinin boynuna geçirmiş. Sormuşlar:

“Bu nedir Hoca?”

“Anasının” demiş, “yasını tutuyor!” (Tokmakçioğlu 2004: 199)

Söz konusu fıkrada Nasreddin Hoca, mizahın gücü ile âdetlerimizin nesilden nesile zevkle okunarak günümüze kadar taşınmasına hizmet eder.

Nasreddin Hoca fıkralarında, kabir, Münkir-Nekir, ahiret ehli olmak, kıyamet, cennet-cehennem, ölüm duası vb. gibi kavramlarla dünya ve öte dünya algısını ele alır. Kısacık hayatlarımızda anlamlı bir şekilde yaşayıp ölümlerle yeniden doğabileceğimizi, mizahın ardından seslenerek okuyucuya/dinleyiciye ulaştırmaya çalışır.

b. Ölüm kaygısı ve korkusu

Hayat, son durağın ne zaman olacağını bilmeden yol alırken anlamlı yaşlanabilmektir. Dünyaya ölümlerle alınmak üzere bırakılan insan, bilinmezliklerle dolu sona nasıl, nerede ve ne şekilde yakalanacağını düşündükçe kaygı ve korkuları artar. “Kaygı, kişinin kendisini korkutan şeyi arzulamasıdır, bir duygudaş karşıt doğallıktır (sympathetic antipathy); kaygı, bireyi sıkıca kavrayan yabancı bir güçtür ve insan kendisini ondan koparamaz ve koparmak da istemez; çünkü

korkar, fakat korktuğu şeyi arzular.” (Kierkegaard 2004: 22) Nasreddin Hoca fıkralarında, insanoğlunun son durağı olan ölüm, kabir hayatı, kıyamet vb. gibi konulardaki kaygı ve korkuları ele alınarak mesajlar verilmiştir.

Nasreddin Hoca fıkralarından birisinde Emir Timur, unuttuğunu sandığı fakat bilinçaltına atarak sürekli onunla yaşadığı ölüm kaygısını ve korkusunu, gördüğü rüya ile âşikâr kılar:

Emir Temur rüyasında düştüğünü görür ve rüya yorumcusunu çağırır. Rüya yorumcusu, Emir'in rüyasını yorumlar:

Doğrusunu söylemeden yapamayacağım. Sizin çocuklarınızın ve akrabalarınızın hepsi sizden önce ölecekler.”

Bu yoruma öfkelenen Timur, düş yorumcusunun asılmasını emreder. Daha sonra Hoca'yla karşılaşan Timur, bu düşünü Hoca'nın yormasını ister.

“Hoca Efendi, sen benim rüyamı yorumlayabilir misin? der.

Hoca Emir'i dinler, biraz düşündükten sonra:

“Rüyanız güzel... bu rüyaya göre bu dünyada siz, çocuklarınız ve akrabalarınızdan daha fazla yaşayacaksınız. Fakat, suçsuz yere öldürdüğünüz rüya yorumcusunun ruhu, size ömür boyu rahat vermeyebilir.” (Yakıcı 1997: 141)

Emir Timur, ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olarak uykuya dalar ve düştüğünü görür. “Ölüm, söyleme söylemi yadsıma arasındaki bir savaştır. Bu savaş sırasında ölüm olumsuz gücünü onaylar.” (Levinas 2006: 18) Rüyasının olumsuzluklara işaret etmesi Timur'u ürkütür ve rüya tabircilerine rüyasını yorumlatır. Fıkroda Emir Timur, ilk rüya tabircisinin “Akrabalarınız ve çocuklarınız sizden önce ölecekler.” yorumuna, ölümün bir gün sıra kendisine geleceğini hatırlattığı için onun asılmasını emreder. Bu şekilde Timur, ölümden kaçıp onu ötelediğini sanır. Hâlbuki içinde sürekli olarak düşünmekten kendisini alıkoyamadığı, bir nevi arzuladığı ölüm kaygısı, rüyasında belirgin bir biçimde bilince çıkarılarak görünür kılınır. İkinci olarak Nasreddin Hoca rüyayı “Siz, akrabalarınız ve çocuklarınızdan daha fazla yaşayacaksınız.” şeklinde tâbir eder. İlk rüya tabircisinin sözleriyle benzer olan bu ifadelerdeki tek fark, Nasreddin Hoca'nın ölüm kelimesini kullanmaması ve dolaylı yollardan ölümden kaçışın mümkün olmadığını Timur'a iletmesidir. “Ölümlülüğün inkârı “var”lığı unutmaktır.” (Tura 2002: 119). Nitekim âyet-i kerîme'de de belirtildiği gibi “Her nefis, bir gün ölümü tadacaktır.” Her ne kadar ölümden kaçmak istesek de aslında, hepimiz Timur gibi, ölümsüzlüğün mümkün olmadığını biliriz fakat bunu duymak yine de bizi rahatsız eder. Ölüm kelimesinin adını anmamak, bir anlamda ölümden kaçıştır. Kaçışın aksine pişmanlıklarımıza, hatalarımıza son verip yapıcı davranışlar edinmek ölüm korkusuyla baş edebilmenin tek yoludur.

Hayatın bütün çilesine rağmen hiçbirimiz ölmek istemeyiz. “Ölsem de kurtulsam!” sözlerini çok sarf etsek bile hastalandığımızda dahi hemen ölümü hatırlayıp, çabucak iyileşmenin yollarını ararız. Nasreddin Hoca bu durumu şu fıkrasıyla anlatır:

Bir gün Hoca, balta ile ceviz kırarken bir ceviz sıçrar, uzağa gider. Hoca, onu arayıp bulamayınca:

“Bu dünyada ne hikmetler var? Sadece insan değil, ceviz bile ölmek istemiyor!” der. (Özkan 1999: 266)

Fıkra, insanın ölüme karşı olan korkusunu, ölümden kaçan ceviz ile benzeştiren Nasreddin Hoca, varlık ve yokluk arasındaki o ince çizgide nasıl dans ettiğimizi mizahla yakalayarak bizlere sunar. Saint Augustine, *“İnsanın gerçek benliği ancak ölümün karşısında doğar.”* der. İnançın derinliğini ifade eden bu sözler âyet-i kerîme’de *“Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz.”* şeklinde ifade edilir.

Nasreddin Hoca bir gün, hasta yatağında ziyaretçi kabul ederken ölüm kaygısını dile getirmeye çalışır:

İnsanlık hali, Nasreddin Hoca bir gün hastalanır. Eş dost, konu komşu onu ziyarete gelirler. Hem hâl hatır soracaklar, hem de geçmiş olsun diyeceklerdir.

“Geçmiş olsun Hocam.”

“Neyin var Hocam?”

Hoca ziyaretçilerin hal hatır sormalarından memnundur; sorularına yine Hoca gibi cevap verir:

“Sormayın komşular, sapasağlam ölüyorum.” (Sakaoğlu 2005: 133)

Ölümün kimi beğenip seçeceği bir muammadır. Ölüm, bazen genç, sağlıklı, bazen de yaşlı ve hastalıklı kimi beğenirse, onu acımasızca alıp beraberinde götürür. Fıkra, Nasreddin Hoca, hayatlarımızın bu ironik anını kelimelerle resmeder. Bedensel olarak sağlıklı olduğu halde bir anda yatağa bağımlı olarak hasta psikolojisini yaşayan Nasreddin Hoca, ölümü hatırlayarak sıranın kendisine geldiğini *“Sapasağlam ölüyorum.”* sözleriyle ifade eder.

Bu dünyaya gelen her insan, *“Ne zaman öleceğiz?”*, *“Ölüm nasıl bir şeydir?”* sorularına cevaplar arar. Nasreddin Hoca da ölmüş adamın nasıl anlaşıldığını eşine ve arkadaşına sorarak merakını gidermeye çalışır. Konu ile ilgili fıkralardan birisi şöyledir:

“Bir gün Hoca karısına:

“Ölmüş adam nasıl belli olur?” diye sorar. Karısı da:

“Eli, ayağı soğur, ondan bilinir.” der. Bir gün zavallı Hoca, dağda odun keserken eli ayağı tutmayacak derecede üşümüş.

“Ben öldüm.” diye kendisini bir ağacın dibine bırakıvermiş. O esnâda kurtlar, Hoca’nın eşeğine musallat olup yemeğe başlamışlar. Bîçâre Hoca, güçlkle olduğu yerden başını kaldırılabiliyor:

“İyi buldunuz sahibi ölmüş eşeği!” demiş. (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 57)

Fıkra, ilk olarak dikkatimizi çeken ölmüş insanın nasıl anlaşıldığına dair çekilen kay-

gıllardır. İnsanoğlu, ölüm anında fiziksel olarak ne hissedeceğini, nasıl öleceğini sorgulayarak kaygısını azaltmaya çalışır. Nasreddin Hoca da, ölen insanın nasıl anlaşıldığını eşinin, “Eli, ayağı soğur.” sözleriyle kurgulamaya başlar. Halk arasında ölümü çağrıştıran fizyolojik belirtiler kişinin “Bedeni soğumaya başlarsa, iştahı birdenbire açılırsa, bedeni sararır ya da morarırsa, bedeni şişerse vb. gibi” şekillerde görülür. (Örnek 2014: 290) Bir gün odun kesmeye giden Nasreddin Hoca, eli ayağı soğuyup üşüyünce öldüğünü sanarak kendisini ağacın dibine bırakır. Ölüm her an bizimdir. Fiziksel olarak dünyadan ayrılışın zorluğunu düşünerek kaygı ve korkular yaşayan insanoğlu, nefsini öldürmediği sürece ölüp ölüp dirilmeye mahkûmdur. Fıkroda ikinci olarak dikkatimizi çeken öldükten sonra sahip olduklarımıza ne olacağı kaygısıdır. Koruyup kollamak zorunda olduğumuz şeyler/kişiler, hayat mücadelemiz yarım kaldığında savunmasız kalacaktır. Nasıl ki sahipsiz bir ev, bakım olmayınca yıkılır, Nasreddin Hoca’nın eşeği de sahipsiz kalınca kurtlara yem olur. Halk arasında bu tecrübeler “Ölenin karısını, kalkanın yerini kaparlar!” şeklinde ifade edilir.

Konu ile ilgili benzeri bir fıkra şöyledir:

Hoca bir gün bir inandığına sormuş:

“Bir adam ölünce hali ne olur?” diye.

Adam:

“Ne olacak” demiş, “Eli, ayağı donar, her yanı buz kesilir!”

Aradan birkaç gün geçtikten sonra dağa odun kesmeye gitmiş. Kış vaktiymiş, bir tipi, bir bor derken eli ayağı soğuktan tutmaz olmuş, buz kesilmiş... Adamın lafı aklına gelince:

“Ben herhalde öldüm!” diyerek boylu boyunca yere uzanmış... Beklemiş, beklemiş, bakmış ki bir şey olduğu yok, bari,” diye düşünmüş, “Kalkıp karıma haber vereyim, duyan konu komşu gelip benim cenazemi kaldırsın.”

Doğru eve gidip kapıyı açan karısına:

“Karı,” demiş. “Ben filan yerde öldüm, konu komşu, hısım akrabaya haber ver, gelip benim cenazemi kaldırsınlar.”

Dönüp, yere yattığı dağa gitmiş. Ardından karısı da bağırıp yedi mahalleyi birbirine katmış. Gürültüyü duyan koşup gelmiş. Bunun sebebinin ne olduğunu sorunca rahmetlinin karısı şu cevabı vermiş:

“Zavallı öldü!”

“Peki,” demişler. “Nerede, nasıl, kim verdi bu acı haberi?”

Kadın saf saf:

“Zavallının,” demiş. “Kimi kimsesi yoktu ki öldüğünü kendi ayağıyla gelip kendisi haber verdi!” (Tokmakçioğlu 2004: 246-247)

Fıkroda, ölüm anında nerede ve ne durumda olacağımız, cansız bedenimizin sahipsiz or-

tada kalarak hayata veda etme ihtimalimiz farklı bir kaygımız olarak dikkatlere sunulur. Dağda eli ayağı buz kesilince öldüğünü sanan Nasreddin Hoca, cenazesinin ortada kalacağını sanıp eşine gidip yerini haber verir ve *“Ben filan yerde öldüm, konu komşu, hısım akrabaya haber ver, gelip benim cenazemi kaldırınsınlar.”* diyerek kaygısını gidermeye çalışır. Fıkroda dikkatimizi çeken bir başka husus, Nasreddin Hoca'nın, ölüm olayının duyurulması, cenazenin kaldırılması hakkında bilgi vererek kültürümüzün taşıyıcılığını yapmasıdır. *“Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi, ölenin geride bıraktıklarının ağlamalarıyla olur. Diğer duyuru şekilleri ise; “ölü sahipleri ve komşular tarafından, camilerde sala verdirerek, belediye ya da muhtarlık hoparlörlerinden ‘anons’ ettirilerek, telefon edilerek, telgraf çekilerek, gazetelere ilan verdirilerek, radyo ve televizyondan yararlanarak” yapılmaktadır. (Örnek 2014: 290-293)* Fıkroda Nasreddin Hoca'nın eşi, bağırarak yedi mahalleye ölüm olayını duyurur. Gürültüyü duyan gelir ve Hoca'nın vefatından haberdar olur. Nasreddin Hoca fıkroda, mizahın güldüren fakat düşündürülen yönüyle insan hayatının ayrılmaz bir parçası olan ölüm olayına her an her yerde hazırlıklı olmamız gerektiğini hatırlatmak ister.

Kabir ehlinin yanından geçerken duyduğumuz korku ve kaygı, bir gün bu mekâna ait olacak olma duygusuyla daha da artar. Nasreddin Hoca'nın konu ile ilgili fıkrası şöyledir:

Hoca, mezarlıkta soyunup gömleğini temizlemeye başlamış. Derken ansızın kuvvetli bir rüzgâr çıkıp gömleğini uçurunca çırılçıplak kalmış. Düşmüş gömleğin peşine... Gömleği yakalamak için koşan Nasrettin Hoca'yı bu halde gören süvariler hemen Hoca'nın yolunu kesip:

“Behey adam, demişler, hortlak gibi mezarlıkta koşuşup duruyorsun? Senin yüzünden az daha atlarımızdan aşağı yuvarlanacaktık! Hoca bakmış pabuç pahalı, şöyle demiş:

“Oğullarım, benden ne istersiniz, ben ölüyüm, dünyamı terk etmiş bir kişiyim.... Öteki dünyayı kirlitemeyim diye yola çıkmıştım, sonra da mezarıma girecektim, benim dünyalı kişilerle alışverişim yok...” Süvariler atlarını mahmuzladıkları gibi oradan uzaklaşmışlar. (Tokmakçioğlu 2004: 169)

Mezarlıktan geçmek veya ölü insan görmek bir gün sıranın bize de geleceğini düşündürür. Aslında mezarlıklar, bireyleşme yolculuklarımızda sık sık ziyaret edip kendine dönüşün yollarını bulabileceğimiz kutsal mekânlardır. Fıkroda süvariler, kolayca can almalarına karşılık can verilmesi istendiğinde ölümden kaçmakta, ölümlere karışanların dünyalılarla konuşma çabasıyla ürkmektedir. Zamansız gelen ölümler, yapılan vedalar, hazırlıksız göçler, bize ölümün soğuk yüzü olarak görünmekte ve bizi korkutmaktadır. Bütün bu korkuların temelinde, ertelenen yarınlara bıraktığımız eksikimizi tamamlamadan bu dünyadan ayrılma düşüncesi yatmaktadır.

Ölüm, bir anlamda yeniden doğuştur. Fıkralarda Nasreddin Hoca, ölümlü bağlantılı olarak, merkez simgeçliliği üzerinde de durduğu görülür. Konu ile ilgili fıkraya şöyledir:

Hoca bu, her şeyi bilecek ya... Bir gün ‘Pat!’ diye soruverirler:

“Hocam, söyle bakalım; dünyanın ortası neresidir?” O hiç beklemeden cevap verir:

“İşte burası, benim bulunduğum yer...”

Hazır bulunanlardan biri hemen itiraz eder:

“Aman Hocam, hiç öyle olur mu Allah aşkına?”

Gevezeleri susturduğundan emin olan Hoca, bir hamle daha yaparak cevabını pekiştirir:

“İnanmıyorsanız ölçüverin!” (Sakaoğlu 2005: 68).

“Bireysel varlığın tek gerçekliği, tüm dünyasal varlığın toplu olumsuz merkezi olan, dünyanın merkezine devinimsel ve doğrudan olarak kutuplanmış. Kısacası, yaşamda içinden atılmış ve ölümden de içine düştüğümüz merkez. Çünkü bireysel varlığımızın olumlu oluşuyla, içinden atılmamız gereken olumsuz bir kutbumuzun olması gerekir. Ve bizim olumlu bireysel varlığımız parçalandığında ve öldüğümüzde, bizim hakiki bireysel çekim merkezimiz, dünyanın çekim merkezine yenik düşer.” (Lawrence 2004: 262). Nasreddin Hoca'nın, “*şu anda benim bulunduğum yerdir.*” şeklinde ironik bir dille işaret ettiği dünyanın merkezi, ölüme yenik düşen insanoğlunun yeraltındaki öte mekânıdır. Yaşam ve ölüm adlı bu iki zıt kutbun düellosu/kesişme noktası, merkezin kutsal bir şekilde oluşumunu gerçekleştirir. Her varlığın yer ile göğün birleştiği dairesel bir alanda bulunduğu nokta, kendisi için bir yaşam merkezi oluşturur. Bu merkez, daireselliğe bağlı olarak dünyanın neresinden ölçülürse ölçülsün birbirine eşittir. Her ölüm, yeni bir doğumun başlangıç noktası olarak devr nazariyesini gerçekleştirecek ve mükemmel dengenin/ilahî adaletin merkezine işaret edecektir.

İnsanoğlunun bir diğer kaygısı, kıyametin ne zaman kopacağına dairdir. Konu ile ilgili fıkrayı şöylece:

Sormuşlar Hoca'ya:

“Kıyamet ne zaman kopacak?” diye.

Bu kez Hoca sormuş:

“Hangi kıyamet?”

Aman Hoca, demişler, kaç kıyamet var ki?”

“İki kıyamet vardır,” diye cevap vermiş, “Karım ölürse küçük, ben ölürsem büyük kıyamet kopar.” demiş. (Tokmakçioğlu 2004: 189)

Fıkırada, insanoğlunun dünyanın sonu üzerine yaptığı kurgulamaların boş olduğu, neticede her insanın ölümünün bir nevî kıyameti ifade ettiği ironik olarak dile getirilir. Horace Walpole; “*Yaşam düşünenler için bir komedi, hissedenler içinse bir trajedidir.*” der. (Goleman 1995: 28). Nasreddin Hoca, eşinin ölümünün küçük kıyamet, kendi ölümünün ise büyük kıyamet olduğunu söyleyerek bizlere, komedi ağırlıklı bir trajedi yaşatır. Sertdemir zahiri anlamda iki çeşit kıyameti şöyle yorumlar: “1. *Kıyamet-i suğra (İnsanın kendi ölümü. Buna küçük kıyamet denir.)* 2. *Kıyamet-i Kübra (Tüm insanların öldükten sonra tekrar dirilecekleri gün, zaman. Buna da büyük kıyamet denir.)* Fıkırada Nasreddin Hoca'nın öğüdü; *kişinin kendi kıyameti kopmadan hazırlığını yapması yönündedir.* (Sertdemir 2017: 298). Nasreddin Hoca, eşinin ve kendisinin ölümünden hareketle küçük ve büyük kıyameti mizahın ardında hatırlatarak okuyucuyu bilinçlendirmek ister.

Benzeri bir fıkra şöyledir:

Bir gün Hoca'ya:

"Yahu Hoca, kıyamet ne zaman kopacak?" diye sorarlar.

Hoca da:

"Ninen kız, deden genç, delikanlı olduğu zaman kıyamet kopacak." diye cevap verir. (Özkan 1999: 137)

Nasreddin Hoca fıkrada, insanların geçmişten bugüne değiştirdikleri özden uzaklaşan yaşamları, gereksiz özentileri ve kendilerini tanınmaz hale getirdikleri giyim-kuşamlarıyla kıyametin haberciliğini yaptıklarını belirtir. Atalarımızın en büyük kaygı ve korkusu âhir zamana kalmaktır. Taberâni'nin belirttiğine göre *"Öyle bir zaman gelecek ki doğru söyleyenler yalanlanacak, yalancılar ise doğrulanacak. Güvenilir kimseler hain sayılacak, hâinlere güvenilecek. İnsanlardan şahitlik etmeleri istenmediği halde şahitlik edecekler, yemin etmeleri istenmediği halde yemin edecekler."* (Taberâni, XXIII, s. 314) (www.egitimhane.com) Hatta âhir zamanda, haram ve helâlin birbirine karıştığı kazanç, haklı ile haksız ayırt edememe, İslâma aykırı giyim ve yaşayış tarzları vb. gibi alâmetler görülecektir. Bilge Nasreddin Hoca, mizahın eğlendirici ve düşündürücü yanıyla gerçeklikleri yüzümüze haykırarak hatalarımızı düzeltme gayreti göstermemizi ister.

Kıyamet konusuna dair bir diğer fıkra şöyledir:

Timurleng bir gün Hoca'ya:

"İnsanlar ne vakte kadar doğar, ölür?" diye sormuş. Hoca hemân:

"Cennet ile cehennem doluncaya kadar." diye cevap verir. (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 84)

Fıkrada Timur, Nasreddin Hoca'ya *"İnsanlar ne vakte kadar doğar, ölür?"* diye sorarken aslında, cesaret edemediği kıyamet gününü öğrenmeye çalışır. Nasreddin Hoca ise sorulan soruya *"Cennet ile cehennem doluncaya kadar."* cevabını verir. Böylece, kâinatın matematiksel düzenine ve kıyametin, zaman süreci içerisindeki fark edilmeden hızla yaklaşan oluşumuna işaret eder.

Öte boyuta geçtiğimiz bu son yolculukta bizi uğurlayanların da kaygıları vardır. Fıkrada, başına gelecekleri önceden gözlemleyen insanoğlu, kaygılarını Nasreddin Hoca'ya sorduğu sorularla gidermeye çalışır.

Sormuşlar Hoca'ya:

"Cenaze taşınırken tabutun ne tarafında bulunmalı; önünde mi, arkasında mı, sağında mı, solunda mı?" diye.

Hoca cevap vermiş:

"İçinde bulunmayın da nerede bulunursanız bulunun!" (Tokmakçıoğlu 2004: 131)

Fıkra Nasreddin Hoca, hayat ve ölüm arasındaki araf çizgisinde, “*Nasıl yaşadıysak, öyle ölürüz.*” mesajını bizlere verir ve insan-ı kâmil olma yolculuğumuzu tamamlamamızı öğütler. “*Tabutun içinde bulunmayın da nerede bulunursanız bulunun!*” derken Nasreddin Hoca, insanın sağken ömrünün kıymetini bilmesini, tabuta girdikten sonra kaçan trenin artık fayda etmeyeceğini belirtir.

Nasreddin Hoca fıkralarında atalarımızın uzun tecrübe ve gözlemlerinin eseri olan atasözlerinden “*buyurun er kişi niyetine cenaze namazına!*” sözüne yer verilerek başa gelen beklenmedik durumların ölümü çağrıştırmasına da değinilmiştir. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Rahmetli bir gün Timur’un aleyhinde verip veriştiriyormuş çevresini saran topluluğa. Derviş kılığındaki biri dayanamayıp:

“Hoca Efendi,” demiş. “Biraz fazla ileri gitmedin mi? O adam senin anlattığın kadar zalim, kötü kişi değildir.”

Hoca şüphelenip sormuş:

“Efendim, memleketiniz neresi?”

Derviş:

“Maveraünnehr!” demiş.

“Yâ mübârek adınız?”

“Emir Timur.”

Bunu duyan Hoca çevresindeki topluluğa dönerek:

“Ey cemaati müslimin,” demiş. “Buyrun er kişi niyetine cenaze namazına!”
(Tokmakçioğlu 2004: 260)

Fıkra Nasreddin Hoca, Emir Timur’un aleyhinde konuşurken birdenbire onu karşısında görüp kaygılanır. Ölümünü kendi eliyle hazırlamanın verdiği kaygı ile; “*Buyurun, er kişi niyetine cenaze namazına!*” der. Ölümün kıyasına gidip gelen Nasreddin Hoca, bu söz ile hatasına razı olup onun kötü sonuçlarına da katlanacağını anlatmak ister.

Nasreddin Hoca fıkralarında, ölüm sonrası kabre konulan insanın, artık tek başına kaldığı evinde yaşayacağı anların en büyük korku ve kaygı olduğu anlatılmak istenir:

“Hoca, dostlarına vasiyet etmiş:

“Ölünce beni eski bir mezara gömün!”

“Niçin demişler?”

“Melekler gelince.” demiş. Kendilerine görmüyor musunuz? Derim, benim kabrim bile çökmüş, ben çoktan sorguya çekildim.” (Tokmakçioğlu 2004: 166)

Fıkıradaki dikkatlere sunulan, kendisini aklıyla üstün tutmaya çalışan âciz insanın ironik yaşamıdır. İnsanoğlunun, “Ölümden sonraki hayat nasıldır?”, “*Kabirde Münkir ve Nekir ile baş başa kalırsam ne yaparım?*” şeklindeki sorularına aradığı cevaplar, ölümden sonraki hayata dair kaygı ve korkularının ifadesidir. Ağlayarak damlalar halinde toprağına düştüğümüz bu yokluk âleminde, ne zaman ve nasıl öz vatanımıza uğurlanacağımız şeklindeki düşünceler, hepimizin korku dolu trajik sonunu ilgilendirir. Nasreddin Hoca, hayatlarımızın bu tezatlarla dolu anını, insan aklının komik ve kaçış yolu ürettiği geçici çözüm önerileriyle mizahlaştırır. Münkir ve Nekir’in eski mezarı görüp kendisinden sorgu suali yapılmış diye hesap sorulmayacağını düşünen Nasreddin Hoca, ölümden kaçışın mümkün olmadığını bildiği halde ölümlüyle apaçık alay eder. Çünkü sonuçta kazanan hep ölüm olacaktır ve onunla iyi geçinmenin faydası da yoktur. Bu yüzden kendimizi ölüme karşı hazırlamak ve psikolojik olarak üstün kılmak en iyi çaredir.

Nasreddin Hoca, fıkralarında, ölümün nasıl bir şey olduğunu, ölümden kaçışın mümkün olup olmadığını, kabir azabını, insanoğlunun korku, kaygı ve mizah kavramlarıyla buluşturarak açıklar. Pişmanlıkların ve keşkelerin artık fayda etmediği, adaletin hüküm süreceği bu zamana gelmeden önce tedbir alınması gerektiğini hatırlatır.

c. Ölüm kaygısından kurtuluş yolları

Ölümden kaçış mümkün olmadığına göre ölümün olumlu taraflarını düşünmek aslında ölüm korkusunu yenme, sevdiğini kaybedişin üzüntüsüyle baş etmenin en güzel yoludur. Halk arasında “*Ölüm kurtuluştur*”, “*Allah kurtarmış*”, “*Çekene de bakana da zor*”, “*İyi ki ölmüş*”, “*Allah sevdiği kulu yanına erken alır*”, “*Ölüm Allah’ın emri*” vb. gibi sözler, ölümün iyi/katlanılabilir taraflarını düşündürmekte, ölüm karşısında insanı güçlü kılmaktadır. Nasreddin Hoca fıkralarında da sıkıntıda olanın ölecek kurtulması, çeken hastanın ölümlüyle şansının döndüğünün belirtilmesi vb. gibi örnekler ölümün varlığını sevdirmeye açısından dikkate değerdir.

“Ruh, kendi kendisiyle kaygı olarak ilişki kurar. Kaygı kendisinden uzaklaştı mı bu ilişkiyi kuramaz; kendisini, kendi dışında kaldığı sürece ele geçiremez.” (Kierkegaard 2004: 36). Nasreddin Hoca da ölümlü gerçeği düşünerek kendiliğimizi daha yakından tanımamız ve yolun sonunda geç bir pişmanlık yaşamamamız için ölümü, fıkralarında hatırlatmayı ihmal etmemiştir. Ne de olsa her sonda yeni bir başlangıç yatmaktadır. “Bizi aşkınlık problemiyle sarsıcı bir şekilde karşı karşıya bırakan ölümlülüğümüzdür. Ölüm gündelik ve dünyevî değildir. Ölümde dünyevîliği aşan, bizi kozmik varlıkla ya da varlığımızın kozmik “ne”liğiyle yüz yüze getiren bir yön vardır.” (Tura 2002: 116). Bu yüzden ölümün insanı derinden etkileyen “yok oluş” kaygısı “hiç”liği, onu alışılmışlıktan uzak, kutsal ve bilinmeyen “öte âlem” sonsuzluğuna ulaştırır.

Bir gün ölüm gelecek ve bu dünyadan bizi koparacaktır. Halkımız bunu “*Korkunun ecele faydası yok*.” şeklinde ifade eder. Nitekim âyet-i kerîme’de de belirtildiği gibi “*Her nefis bir gün ölümü tadacaktır*.” Nasreddin Hoca, ölüm her aklıdan geçtiğinde sınırları gevşeyip kendinden geçer. Fakat ölüm anı yaklaştığında ölüme bakış açısı değişmeye başlar. Konu ile ilgili fıkraya şöyle der:

“Nasreddin Hoca sağlığında ölümden pek korkar. Ölüm lafını bile etmemiş. Fakat ölümüne sebep olan hastalıktan yatağa serilince telaş etmemiş. “İşte

ölümüm yaklaştı,” diye paniğe kapılmamış. Son nefesine kadar çevresindekilerle gülüşüp şakalaşmış. Bu günlerde ziyaretine gelen bir ahababı sormuş:

“Hoca Efendi, sen ölümden pek korkardın. Şimdi ise hiç aldırış etmiyorsun, bunun sebebi nedir?”

Hoca yattığı yerden cevap vermiş:

“Evladım! Bizim telaşımız yatağa düşene kadardı. Şimdi olan oldu. Azrail kapıya dikildi. Ölümden kaçacak bir yerde yok. Öyleyse korkmak yerine ona alışmak gerekmez mi?” (Özçelik-Koçer Yeşilyurt 2012: 62)

Fıkra, ölümün adını dahi anmayan Nasreddin Hoca, bir nevi onu kendisinden uzaklaştırmak ister. Halk arasında bu anlamda ölüm yerine farklı kelimelerin kullanıldığı görülür. “Ölümün soğuk ve korkutucu yönleri, zaman zaman güzel adlandırma dediğimiz terimlerle anlatılmıştır. Geçti, geçindi, uçtu, göçtü gibi güzel adlandırmalar yapılarak ölüm kelimesinin ürkütücü etkisi kırılmak istenmiştir.” (Yıldırım 2017: 75) Ölümden kaçışın mümkün olmadığını gören Nasreddin Hoca, sonunda ölüme kendini alıştıranın bu korkuyu yenmede en etkili yol olduğunu belirtir.

Konu ile ilgili bir diğer fıkra şöyledir:

Bir gün hastalanıp, yatağa düşen Nasreddin Hoca, artık ölümden korkmaya başlar. Halk, Nasreddin Hoca'nın bu durumuna oldukça şaşırınca o da:

“Şimdi olanlar oldu. Azrail kapıya dikildi. Bundan böyle âhîret hazırlığını görelim. Son nefesimizde imanımızın kurtuluşu için çare bulalım.” der. (Arslan-Paçacıoğlu 1996: 148)

Fıkra, ölümden kaçışın mümkün olmadığı zaman, başa gelene rıza göstermekten başka çarenin olmadığı vurgulanır. “Ölüm kaçınılmaz olduğuna göre, sağduyu ona direnmenin saçma olacağını söyler.” (Steiner 2006: 50) Bu yüzden Nasreddin Hoca, ancak korkularımızla yüzleşerek üstesinden gelebileceğimizi öğretmek ister. Fıkra, ayrıca, sahip olunan ameller eğer iyi ve güzelse, kişinin öte dünya yolculuğunun kolaylaşacağı hatırlatılarak her an hazırlık yapılması gerektiği vurgulanır.

“Bakana da çekene de zor!” diye ifade ettiğimiz anlarda ölüm, en büyük kurtuluştur. Konuya şu fıkrayı örnek olarak verebiliriz:

Nasreddin Hoca'nın evine bir hastayı getirip yatırır. Hastanın akrabaları gelip Hoca'ya, onun durumunu sorarlar. Hoca onlara:

“Hastanın durumu, bundan bir iki gün önce daha iyiydi. Şimdi şans döndü, sanırım yarına kalmaz ölü!” diye cevap verir. (Özkan 1999: 229)

Nasreddin Hoca, hastanın iki gün önce iyi olduğunu söyleyip ardından artık şansının dönüp yarına kalmaz öleceğini söylemesi oldukça anlamlıdır. Bu dünyada yaşamının bedene yük olduğunu vurgulayan Nasreddin Hoca, ölüm ile beden kafesinden uçan ruhun, sonsuz huzura kavuşacağını ifade eder.

Ölüm, dermansız hastalıklara ve dertlere sahip olanlar için bir kurtuluştur. Hayat boyunca çektiğimiz sıkıntılardan ölecek kurtulmak ya da bu üzüntüye sebep olanların ölümü ile huzura kavuşmak insana, ölümün varlığını en çok arzulan yanıdır. Konu ile ilgili fıkra şöyledir:

Hoca şehirdeyken kendisine “karın öldü” diyenlere:

“İyi ki ölüp kurtulmuş, nasıl olsa ben onu boşayacaktım!” der. (Yakıcı 1997: 144)

Nasreddin Hoca, eşinin kendisini boşadığını görseydi, daha çok üzüleceğini düşünerek ölümün onun için bir kurtuluş olduğunu söyler. Benzeri bir fıkra şöyledir:

Nasreddin’in karısı yatakta aniden kendisini oraya buraya atmaya, ağlayıp inlemeye başlar. Uykusundan uyanan Nasreddin, karısını da uyandırıp sorar:

“Ne oldu karı, hasta mısın?”

“Korkulu bir rüya gördüm.”

“Hele anlat, rüyanda ne gördün?”

“Yüksek bir yerden düşüp öldüğümü gördüm. İnsanlar toplanıp beni mezarlığa götürdüler. Benim için mezar kazdılar, sonra da beni mezara koymak için harekete geçtiler. Tam bu sırada sen beni uyandırdın.”

Nasreddin alnına vurarak:

“Meğer ben ne aptalmışım. Onu uyandırmak senin neyine lazımdı?” der. (Yakıcı 1997: 144)

Fıkroda, Nasreddin Hoca iki ayrı insan psikolojisine yer vererek ölümün farklı algılamalar ile ele alınmasını ister. Rüyasında ölümü tecrübe eden Nasreddin Hoca'nın eşi, tekrar hayata döndüğü için mutludur. Yaşam şansının olması ona, eksiklerini tamamlama fırsatı vermiştir. Fakat Nasreddin Hoca, eşi olmadan yaşamak istediği bir hayat hayalini kurup, bunun gerçekleşmesine kendisinin engel olmasından dolayı oldukça muzdariptir. Fıkroda bu mizahî olayın ardında verilmek istenen mesaj *“Hayatta hiçbir zaman keşke dememek için çalışmak!”* gerektiğidir. Uyku/rüya, kişiyi ölmeden önce ölüme hazırlayan önemli bir sınav yeridir. Yaşama ihtimallerimizi düşünüp, bilinç-bilinçaltı içeriklerimizi rüyada tecrübe ederek uyandıığımızda tedbir alıp aynı duruma düşmemek için çaba sarf etmemizi sağlar. Bu anlamda bir eğitim merkezi olan rüyalar, son yolculuğa çıkmadan önce pişip olgunlaşmamızda önemli bir role sahiptir.

Nasreddin Hoca, fıkralarında, ölümün umut ışığı olarak yaşamlarımızda sağladığı sıkıntıdan kurtarma duygusuna da değinir. Konuya şu fıkrayı örnek verebiliriz:

Bir gün Nasreddin Hoca ile Timur bir anlaşma yaparlar. Peşin olarak ödenecek üç bin altın karşılığında Hoca, üç yıl içinde Timur'un eşeğine okuma öğretecektir. Dostları Hoca'ya:

“Ne yaptın? Üç yıl sonra kellen gidecek.” dediklerinde Hoca, umudun güvencesine sırtını dayayıp rahat rahat konuşur:

“Adam sende! Üç bin altın peşin! Üç yıl sonrası Allah kerim! O zamana kadar ya eşek ölür, ya Timur ölür, ya da ben ölürüm!” (Fuat 2004: 212).

“Duygusal zekâ açısından umutlu olmak; kişinin zorlu engeller veya yenilgiler karşısında bunaltıcı kaygıya, teslimiyetçi bir tutuma ya da depresyona yenik düşmemesi anlamına gelir.” (Goleman 1995: 115). Duygusal zekâ sahibi Nasreddin Hoca, uzun yıllara bel bağlayarak ve ölümün olumlu taraflarını düşünerek borç kaygısından kendisini kurtarmaya çalışır.

Benzeri bir fıkra şöyledir:

Zengin komşusuna epeyce borcu olan Nasreddin Hoca, hanımını çağırıp şöyle der:

“Şimdi komşuya git, Hoca öldü, de. Ölürken de komşum benim borç senedimi yırtsin. Yoksa öteki dünyada onun yakasına yapışırım.” şeklinde vasiyet ettiğimi söyle.” der.

Hanımı söylenileni yapar, komşusu gelip Hoca'nın ölüp ölmediğini anlamak için yere boylu boyunca uzanan Hoca'yı sarsar. Alacaklı, etrafındakilerin kızması üzerine borç senedini yırtmaya mecbur kalır. Hoca, o anda sıçrayıp ayağa kalkar ve:

“Ey Allah'ım sana binlerce şükürler olsun. Beni ecelden de, borçtan da kurtardın.” diye oynamaya başlar. (Özkan 1999: 89-90)

Fıkroda bela evine düşen her insanın maddi ve manevi sıkıntılarla geçirdiği ömründe en büyük kurtuluşun ölüm olduğu vurgulanır. Ölen kişinin borçlarının görmezden gelinmesi, maddenin gereksizliğini hatırlatmak, ölümün katılığıının insanın kalbinde uyandırdığı merhamet hissini ve ölüm karşısındaki âcizliğini vurgulamak içindir. Nasreddin Hoca, ölümün Allah'ın bir nimeti olduğunu *“Ey Allah'ım sana binlerce şükürler olsun. Beni ecelden de, borçtan da kurtardın.”* sözleriyle anlatmaya çalışır. İnsanoğlu, ölümün ne zaman geleceğini bilmeden senaryosu aynı, oyuncular farklı yaşam tiyatrosunda yol alırken, ölüm korkusunu ancak onu kabullenerek yenebilir. Ölümü kabulleniş, bilinmezliğin sınırlarını hissettiğimizde gerçekleşir. “Freud, gerilimleri en düşük düzeyde tutmaya bizi iten süreklilik ilkesinin bizi, ölümü arzulamaya ittiğini de düşünüyor: Arzularını öldürmek, onları doyurma zahmetinden kurtulmaktır.” (Charrier 2000: 40). Nasreddin Hoca, ölüm karşısındaki trajik tutumunu bir anda ölümü kabullenişe dönüştürerek maddenin esaretinden kurtulabilmeyi, beden isteklerinden ziyade ruhun ihtiyacını karşılamayı hedefler. “Ölüm, masumiyetin güvenliğidir.” (Tura 2002: 59). Bedensel anlamda tükenerek maddeden kopan ruh, ölüm ile sonsuz huzura doğru yolculuğa çıkar.

Nasreddin Hoca'nın madde esaretinden kurtuluşun önemine dair farklı bir fıkrası şöyledir:

Nasreddin Hoca'nın bir koyunu varmış. Medresede kalan yaşlı öğrenciler Hoca'ya:

“İşitmedin mi? Yarın kıyamet kopacak! Haydi koyunu alıp kıra gidelim. Kesip yiyelim, ziyafet çekip eğlenelim” derler. Hoca da:

“Ya öyle mi? Çok iyi düşündünüz” der. Koyun kesilip, yüzüldükten sonra ka-

zana konulup pişirilir. O esnada talebeler, kıyafetlerini çıkarıp oyuna başlar. Hoca, kıyafetleri toplayıp, ateşe atar. Talebeler kıyafetlerini aramaya başlayınca Hoca:

“Ben yemeği onları yakarak pişirdim” der. Talebeler:

“Mahvettin, sen ne yaptın böyle? Kıyafet yakılarak yemek pişirildiği nerede görülmüş?” Hoca der ki:

Bunun için neye üzülüyorsunuz? Yarın kıyamet kopacağına göre kıyafet ne işe yarar?” (Özkan 1999: 142)

Dünyada yemek içmek, giyinmek vb. gibi bedensel arzularımızı doyurarak vakitlerimizi geçiriyoruz. Kıyamet koptuğunda ise sadece ruhsal yanımızla baş başa kalacağız. Nasreddin Hoca, kendisine yapılan şakayı, aynı türden ceza vererek karşısındakine ödetirken bir taraftan da mizahın ardında “Hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya yarın ölecekmiş gibi öte dünyaya çalışınız!” âyeti kerime’sini hatırlatmak ister.

Ölüm, söylenemeyenleri haykırabilme, ruhun özgürlüğüne kavuşabilme şansıdır. Timur’un Nasreddin Hoca ile şu konuşması, konuya örnek verilebilir:

“Timurlenk, bir gün Hoca’ya:

“Beni nasıl bilirsin?” diye sorar. Hoca:

“O sual şimdi sorulmaz” der. Timur:

“Ne vakit sorulur?” deyince Hoca:

“Cemaat tabutun başında el bağladığı zaman.” (Duman 2008: 315)

Düşüncelerini haykırabilme insan için en büyük özgürlüktür. Nitekim atalarımızın da belirttiği gibi “Acılar paylaşarak azalır, sevinçler paylaşarak artar.” Fıkra, halkın konuşma özgürlüğünü elinden alan Timur’un “Beni nasıl bilirsiniz?” sorusuna Nasreddin Hoca, “Cemaat tabutun başında el bağladığı zaman.” şeklindeki ironik cevabıyla Timur’u uyanışa davet eder. Fıkra, herkesin bu dünyada ektiğine göre öteki dünyada onu biçeceğini hatırlatan Nasreddin Hoca, ölümün esaret altındaki kişilerin kurtuluşu için ilâhi adalet olduğunu vurgular. Ölümün varlığı, çekilmez sanılan dertleri çekilebilir, katlanılmaz sanılan insanları katlanılabilir kılar. Hayata bakış açımızı değiştirip bizleri olgunlaştırır. Nasreddin Hoca, fıkrada, “Herşeyin sonu nasıl olsa ölüm/toprak olacak.”, “Bir gün mutlaka öleceğiz” vb. gibi düşüncelerle sayılı günleri doldurmaya çalışan insanoğlunun, zıtlıklarla dolu hayatı anlamaya/anlamlandırmaya geç kalmaması için çaba harcar.

Hayat, ölümün sessiz bir şekilde gelip bizi bu dünyadan koparmasıyla son bulacak ve her birimiz, yeni bir başlangıca doğru adım atacağız. İnsanoğlunun bu acımasız gidişatı hakkında kaygıları, korkuları, sakıncaları, inanış ve geleneksel uygulamaları yaşamlarımıza anlam kazandıran değerlerimizdir. Nasreddin Hoca, fıkralarında değindiği ölüm, kıyamet, ölümden sonraki hayat, Münkir-Nekir, dünya, öte dünya ve ölüm korkusundan kurtuluş yolları konularıyla insanoğlunun dünya-öte dünya algısına dair yapıcı ve eğitici mesajlar verir. Ayrıca “yüce birey” Nasreddin Hoca, mizahın eğlendiriciliği ardında gelenek-göreneklerimiz, mitoloji ve halk inanışlarını hafızalarda güncelleyerek unutulmaktan kurtarmayı ve kendiliğe ulaşarak ideal insanlar olmamızı hedefler.

KAYNAKÇA

- **ARSLAN**, Mehmet-Burhan Paçacıoğlu (1996), **Letâ'if-i Hoca Nasreddin**, (hzl.), Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas.
- **ATEŞ**, Mehmet (2001), **Mitolojiler ve Semboller Anatanrıça ve Doğurganlık Sembolleri**, Aksiseda Matbaası, İstanbul.
- **CHARRIER**, J. P. (2000), **Bilinçdışı ve İnsan**, (çev. Hüseyin Portakal), Cem Yayınevi, İstanbul.
- **DÖKMEN**, Üstün (2003), **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati**, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- **DUMAN**, Mustafa (2008), **Nasreddin Hoca ve 1555 Fıkrası**, Heyamola Yayınları, İstanbul.
- **ERĞİN**, Muharrem (1989), **Dede Korkut Kitabı- I/Giriş-Metin-Faksimile**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.
- **FUAT**, Memet (2004), **Nasreddin Hoca Fıkraları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- **FROMM**, Erich (2005), **Kendini Savunan İnsan**, (çev. Devrim Doğan Yüzer), İlyay Yayınları, İzmir.
- **GOLEMAN**, Daniel (1995), **Duygusal Zekâ/Neden IQ'den Daha Önemlidir?**, (çev. Banu Seçkin Yüksel), Varlık/Bilim Yayınları, İstanbul.
- **KIERKEGAARD**, Soren (2004), **Kayı Kavramı/Dogmatik Kalıtsal Günah Sorunu Üzerine Psikolojik Açıdan Basit Bir Tartışma**, (çev. Vefa Taşdelen), Hece Yayınları, Ankara.
- **LAWRENCE**, David Herbert (2004), **Ruhsal Çözümleme ve Bilinçdışının Doğaçlaması**, (çev. Erol Esençay), İlyay Yayınevi, İzmir.
- **LEVINAS** Emmanuel (2006), **Ölüm ve Zaman**, (çev. Nami Başer), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- **ÖNAL**, Mehmet Naci-Aslı Erten (2013), "Türk Halk Kültüründe Öte Dünya Tasavvuru", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Semih Tezcan'a Armağan, Cilt:13, Yıl:13, s. 261-292
- **ÖRNEK**, Sedat Veyis (2014), **Türk Halkbilimi**, Bilge Su Yayınları, Ankara.
- **ÖZÇELİK**, Mustafa-Funda Koçer Yeşilyurt (2012), **Minyatürlerle Menâkıb-ı Hoca Nasreddin**, Akşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya.
- **ÖZKAN**, İsa (1999), **Huca Nasreddin Mezeklere (Nasred- din Hoca Fıkraları)**, (hzl.), Tika Yayınları, Ankara.
- **ROUX**, Jean-Paul (1999), **Altay Türklerinde Ölüm**, (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- **SAKAOĞLU**, Saim (2005), **Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- **SERTDEMİR**, Nahit (2017), **Bir Mutasavvıf Gözüyle Nasreddin Hoca/Fıkraların Zahiri ve Tasavvufi İzahları**, Ensar Yayınları, İstanbul.
- **STEINER**, Reinhard, (2006), "Ölüme Karşı Eliaz Canetti Örneği", **Ölüm ve Felsefe**, İthaki Yayınları, 41-51.
- **TOKMAKÇIOĞLU**, Erdoğan (2004), **Bütün Yönleriyle Nasrettin Hoca**, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- **TURA**, Saffet Murat (2002), **Şeyh ve Arzu**, Metis Yayınları, İstanbul.

- **YAKICI**, Ali (1997), “Türk Dünyasından Derlenen Nasreddin Hoca Fıkralarında Rüya Motifi”, **Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri 24-26 Aralık 1996, İzmir**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 139-148. (Bkz.Vilayet Guliyev, **Yirmi Üç Molla Nasreddin**, Azerbaycan Gençlik Neşriyatı, Bakü 1992.)
- **YILDIRIM**, Ali (2017), “Türkü Sözlerindeki Metaforik Anlatım”, **Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 13, Eylül-Aralık, s. 71-82.
- <http://www.egitimhane.com/efendimiz-sav-uyariyor-ahir-zaman-belki-bu-zaman-21.12.2017>